

С. Нагай

Правдиве походження додаткової
вартости і марксівська облуда

Чужина, 1953

С. Нагай

**Правдиве походження додаткової
вартости і марксівська облуда**

Чужина, 1953

Всі права застережені

П е р е д м о в а

Широко розгорнута й пастирлива марксівська пропаганда зуміла прищепити значній частині суспільства думку, що марксизм — це передова наука, що тільки вона дає вірне розуміння явищ природи й суспільного життя. Всякі інші економічні й філософські концепції марксистів заперечують як ненаукові й примітивні. Все це наслідок гіпнози, що під нею перебуває більшість прихильників марксизму. Але це дуже небезпечна гіпноза. Демагогічні гасла марксистів створюють ґрунт для ширення большевизму по цілому світу, а це може скінчитися великою світовою катастрофою, що знищить усі досягнення європейської культури й оберне цілий світ в єдиний большевицький концентраційний табір, далеко страшніший за ті табори, що тепер існують в СССР.

Тому обов'язок усіх чесних і думаючих людей всіма силами боротися з цією гіпнозою. Боротьба мусить йти в двох напрямках. Треба, з одного боку, розкривати перед всесвітнім суспільством факти печуваної експлуатації, насильства й кривавого терору, що напують за залізною заслопою, а з другого — з'ясувати безпідставність і ненауковість самих основ марксизму-ленінізму, на які спирається вся большевицька система. На першій шлях боротьби з большевизмом уже декілька років тому стали численні представники чужинецької й української преси. З'явилося уже багато статей і брошур про бідування підбольшевицьких селян і робітників, про грабівницьку експлуатацію большевиками українських селян, про концентраційні табори СССР.

Але праць, що висвітлювали б ненауковість самих основ марксизму-ленінізму, з'явилося покищо дуже мало. Але, крім того, ми помічаємо дивне явище. Ті ж самі люди, що в своїх статтях чи брошурах висвітлюють факти жахливого большевицького терору й експлуатації, залашаються прибічниками марксизму як „передової науки“ і з неменшою люттю, ніж большевики на теренах СССР, нападають на тих, хто не поділяє марксо-ленінської ідеології.

Тому ми з великим задоволенням вітаємо появу брошури проф. С. Нагая під назвою „Правдиве походження додаткової вартості і марксівська облуда“.

Як відомо, вчення про додаткову вартість є одна з основних опор большевицької демагогічної пропаганди. За Марксом, усі матеріальні вартості, що ними диспонує суспільство, це продукція праці робітників і по праву мусять їм належати. Але капіталісти, володіючи знаряддям виробництва, дають робітникам у формі заробітної платні тільки мінімальну частину цих вартостей. Остатню частину вони залишають собі. Це й є додаткова вартість, як вираз експлуатації робітників капіталістами.

На цій тезі ґрунтується заперечення приватної власності на землю і засоби виробництва. На ній же засновуються й большевицькі демагогічні гасла: „Фабрики й заводи робітникам, уся земля селянам“. Всю облудність марксівського вчення про додаткову вартість показує проф. Нагай у своїй брошурі. Спираючись у першу чергу на засадах французьких філософів-економістів Жоржа Валюа, Сореля та інш., він доводить, що те, що марксистки називають додатковою вартістю, зовсім не є продуктом праці лише робітників.

Цю ж саму думку доводить російський інженер Трохимів, на працю якого посилається проф. Нагай. Трохимів не був тільки теоретиком, а й визначним практиком, що досконально знав стан фабрик і заводів дореволюційної Росії. На підставі численних фактів він доводить про рішачучу роль у виробництві керівників його. Заводи й фабрики, що працювали без належного керівництва, не тільки не давали т. зв. додаткової вартості, а навпаки, давали втрати. Навпаки, фабрики й заводи, на чолі яких стояли досвідчені й ініціативні керівники, при таких же приблизно умовах обладнання й кількості робітників, давали велику й добру продукцію.

Отже, коли стояти на засадах марксівського вчення про додаткову вартість, то слід визнати, що на фабриках, що давали збитки, не капіталісти експлуатували робітників, а робітники експлуатували капіталістів.

Нарешті, проф. Нагай нереконливо доводить безпідставність і ненауковість марксівського вчення про додаткову вартість математичним способом.

Але, читаючи праці французьких економістів, що на них посилається проф. Нагай, читач може прийти до висновку, що вони взагалі заперечують наявність експлуатації в умовах капіталізму. Це враховує проф. Нагай і тому, спираючись на відомого українського соціолога й економіста Липинського, доводить, що капіталізм, або краще економічний устрій, що базується на визнанні приватної власності, може мати

здорові й хворобливі форми. Одною з нездорових форм капіталізму є таке явище, коли капіталіст не є продуцентом і обмежується лише тим, що стриже купони з нажитого вже капіталу. Такі неспормальні явища капіталістичного устрою викликають протести серед мас і ворожнечу між робітниками і підприємцями — таким чином створюють ґрунт для розвитку марксизму-комунізму. З таким явищем в інтересах суспільства мусять боротися держава й громадські організації.

Від себе маємо додати, що подібні до цього думки про приватну власність висловлював ще в XVII ст. англійський філософ Джон Локк. Він виводить приватну власність як природне право з поняття свободи. „В той час, як земля й тварини“, пише він, „були ще спільними, кожен уже мав право на свою особистість“. Основою власності є праця людини. Все, що вона одержала від природи своєю працею, належить їй. Навіть земля, за словами Локка, має вартість тільки тому, що її обробляє людина.

Але власність не є щось абсолютне й необмежене. Власність обмежується двома умовами. Поперше, власник не має права знищити річ, що йому належить; подруге, привласнюючи собі певні речі, слід залишати достатню кількість їх і для інших. Таким чином Локк уважав, що зловживання правовою власністю приводить до різних ненормальностей в суспільному житті, але не вказав шляхів до усунення цих ненормальностей. Ці шляхи вказує Липинський. Основна його думка така: приватна власність є не лише право, а й суспільний обов'язок; коли ж власник цього обов'язку не виконує, держава й громада мають право обмежити або відібрати власність.

Брошура проф. Нагая написана ясною, чіткою мовою, зрозумілою і для людини, що не студіювала соціально-економічних наук. Беручи до уваги зміст і форму її, гаряче поручаємо її українським читачам.

проф. д-р Г. Ващенко

Одним з головніших розділів відомої праці К. Маркса „Капітал“ є його теорія додаткової вартості. Не помиляючися можна ствердити, що саме ця теорія відограла в свій час найбільшу роль в формуванні матеріалістичного світогляду інтелігенції як західнього, так і східнього світу.

Хоча з причин політичного характеру і різного рівня культури та розвитку західньої і східньої інтелігенції, вплив і наслідки цієї теорії не були однакові, все ж головні фактори її поширення були ті ж самі. В другій половині XIX ст., саме перед тим, як з'явиться ця праця К. Маркса, західня інтелігенція, а за нею і східня, що майже завжди плелася за нею в хвості, була під домінуючим впливом викривлених в бік саптиментального перебільшення гуманітарних ідей Ж. Ж. Руссо, Емануїла Канта і зокрема під впливом французької революції з її гаслами „свободи, рівності й братерства“. Прагнення інтелігенції до кращого межували тоді з мрійництвом, контраст же з жорстокою дійсністю, навпаки, породжував роздратування й глибоку неприємність до сучасних їй політичного ладу й соціальних умов. Зрозуміло, що поява в такій напруженій духовій атмосфері революційної праці К. Маркса „Капітал“, що імпонувала вже своїм обсягом і на перший погляд великою науковістю, поєднану з жорстокою критикою недосконалого сучасного, мала забезпечений успіх. До того ж праця мала ще й свої безперечні позитиви щодо встановлення загальної схеми вартостей, виразно визначеної класифікації й термінології. Зокрема на сході (як свідчать спостереження 1900—1910 рр.) серед численної революційно настроєної молоді: студентів, курсантів і „свідомого робітництва“, твір Маркса „Капітал“ викликав майже релігійне захоплення. Найбільшу увагу з всього твору з його майже „математичною досконалістю й логічними висновками“, як казали тоді марксисты, набула теорія додаткової вартості. Подавалася вона приблизно так: коли всі витрати на здобуття якоїсь продукції визначимо через „А“, а продажну (обмінну) вартість через „В“, додаткову вартість

через „С“, то $B - A = C$. При цьому всім здавалося абсолютною „істинною“, що „С“ (додаткова вартість), як створена піби наслідком праці робітників, належить за наукою Маркса, лише робітникам.

Такий процес цього „простого і логічного“, насправді легковажного мислення підтримувався таким же „очевидним“ схематичним міркуванням, „що не будь робітників, не було б продукції, а тому й додаткової вартості“. Чиж не логічними тоді здавалися молодій недосвідченій людині негачія „паразитуючої“ класи аристократів і всі дальші облудні міркування Маркса, все його іморалізаторство, що, напр., „лише робітники є творцями соціальних скарбів“, що „капіталісти, привласнюючи собі додаткову вартість, тим самим експлуатують робітників“, що в цьому полягає „протириччя класових інтересів“, тому геть капіталістів паразитів, а поскільки існуючі уряди захищає приватну власність капіталістів, то геть і з такими урядами... Себто єдине спасіння є лише в світській революції, в світовій соціальній перебудові, в заміні класи аристократів соціалістичними вождями, в передачі засобів виробництва в руки робітників, себто в — соціалізмі.

Зрозуміло, що такі грандіозні завдання марксистів і успіх пропаганди їх ідей вимагали підведення під них хоч якоїсь філософії. Власне своєї оригінальної філософії у Маркса ніякої не було. Скоріше це були більш або менш вдало притягнені за волосся елементи інших філософських систем. Та все ж вони мали успіх. Засліплюючися цими марксівськими „філософічними доведеннями та філософічним обгрупуванням“ цієї „революційної філософії“, недосвідчена молодь ставилась до неї безкритично й не помічала повного ігнорування Марксом хоч би системи Огюста Конта, за якою правдиве пізнання й зрозуміння досягається лише через довге спостереження й великий досвід. Та ці філософування К. Маркса затруювали не лише молодь. На жаль, вони (особливо на Сході) захопили також широкі кола матеріально незабезпеченого сільського вчительства, що це бажало відставати від передових ідей. Вони навіть захопили значний прошарок, здавалося б, найбільш критичної професури висових шкіл. Один з дуже популярних в ті часи викладачів політичної економії, — проф. Железнов проклямував копепції Маркса з якимсь дивним довір'ям до його авторитету. І хоч при цьому, бувало, виявляв просго незнання фактичного стану речей і часто сам собі перечив, віхто цього не помічав. Напр., не знаючи, що для Бакувського нафтопроводу потрібні були так звані манесмановські рури високого тиснення, яких в Росії не виготовлялося, він закидав урядові, як хабарництва, замовлення їх за кордоном. Бо цього тоді вимагав дух Маркса. Або, навпаки,

не знаючи виробництва, а йдучи за Марксовою екопомічною схемою, він твердив (очевидний абсурд; можливо, щоб викликати протести проти дорожничі), що Росія одержує цвяхи, виготовлені з криворізьких „чушок“, дешевше, ніж продає останні за кордон... (Івж. Трофімов: Проти капіталу Маркса, 1913*). І все це щасливо сходило з рук. Більш того, навіть викликало захоплення. Найголовніше для аудиторії було, щоб він говорив революційно і за Марксом. А коли згаданий інж. Трохимів хотів був публічно виступити перед аудиторією студентів і професорів з критикою Маркса, ректор, хоч і поділяв його погляди, все ж не радив, говорячи: „однаково заплюють“...

*) Було б помилкою думати, що ми захищасмо тут колишній російський уряд і с проти його поведіння. Нехай про це жаліють самі москалі, нам же, українцям, тоді це було іншого способу звільнитися від окупації, яку царський уряд запроваджував протягом століть, віроломно потоптавши Переяславську умову 1654 р. Участь українців в революціях 1905 і 1917 рр. була справою національного визволення, незалежно від політичних світоглядів.

Але в той час, як на Сході (кінець XIX і початок XX ст.) революційні ідеї Маркса досягли свого апогею й наближались до своєї трагічної розв'язки (жовтнева революція в Росії), на Заході до цього не дійшло і почалося протверезіння. Цікаво, що досить виразно почалося це протверезіння саме у перодовій своїми революційними заколотами республіканській Франції. Можливо — за національним інстинктом самозбереження, бо Франція такого досвіду, який мала Росія, не винесла б і напевно загинула б.

Під впливом філософії Огюста Конта, соціолога Сореля, та маю ще на Сході відомого Кента*) з'явилося глибше, критичніше відношення до соціальних питань, наслідком чого стала радикальна переоцінка як авархістичних (Ніцше), так і грубо матеріялістичних та соціалістичних ідей Маркса. З'явилася ціла низка видатних письменників, публіцистів, філософів-соціологів конструктивно-консервативного напрямку: Моррас, Поль Бурже, Бональд, Местр, Тен, Жорж Валюа, а також письменників релігійної тематики: Бернанос, Поль Кльодель, Франсуа Моріак та ін. Своїм рішучим протиставленням революційному задурманенню і солідним обґрунтуванням соціально-економічних і політичних постулатів, вони започаткували еру нового ренесансу, називаючи себе самих: „Les écrivains de la renaissance française“.

Підходячи до життя з холодним розумом дослідників, а не з позицій пристрасних ворогів сучасного й сентиментальних фантастів будучого, і високо розцінюючи практичний досвід, вони висунули нові філософічні й економічні концепції головних факторів цивілізації, нові погляди на прогрес і його базу — консерватизм, підкреслили домінуюче значення в формуванні суспільства релігії і церкви і виголосили нові погляди на походження аристократії та печуваний до того, сміливий і тверезий погляд на соціалізм, зокрема марксизм.

*) „L'eau de mer, milieu organique“. Також — Жан Вебер „Біологічна теорія Рене Кента“.

На протипагу до закликун Маркса — „геть приватну власність, геть капіталістів, дорогу новим соціалістичним провідникам, геть навіть самого Бога, бо релігія — це опіум для народу, нікого зверху — всі повинні бути рівні“ і т. д., вони доводять, що підприємець-капіталіст є доконечністю, що він повинен весь час пристосовуватися до нових і складніших умов своєї діяльності. Вони твердять, що оскільки підприємець є ініціатором праці, то набутий ним матеріальної переваги-екзекутиви, а тому і влади, як сильнішою людиною, є немінуче. Один з цих ренесансистів — Ж. Валюа, якого ми далі цитуємо як носія колективної думки ренесансистів й найбільш виразного представника їх*) (Georges Valois: „L'Homme qui vient“. „Philosophie de l'autorité“), каже, що зверхність ініціативної людини є вічна. Але в наші часи їй мало бути здібною лише командувати військом та примушувати працювати в полі. Їй треба бути шефом індустрії або комерції. Їй треба придумувати роботу, знати промисел, комбінувати об'єднання капіталів, ґрупувати й використовувати скупчену й живу енергію. Так само, як було колись, в боротьбі за існування їй потрібно ризикувати. Сильніший каже: „Хто не ризикує, той нічого не має“. Тому цей останній є майбутній аристократ, якого ми сьогодні зовемо „патроном“. І далі продовжує: „Так починається селекція. І чим більше ти ризикуєш, тим більше піднісється твоя ранга в капіталістичній ієрархії, як колись ранга тієї шляхетної людини в ієрархії військовиків через її хоробрість. Так один залишається маленьким фабрикантом гудзиків, так другий стає королем сґалі“. Підкреслюючи сучасні вимоги до підприємця, Валюа каже, що ще мало тільки ризикувати. Належить, щоб підприємець вів своїх робітників до лінших процесів виробництва. Потрібно, щоб він знав людей, знав, як він може уґилізувати їх здібності і скеровувати їх енергію. Але потрібно, щоб він був понад усе господар, той, з яким не дискутують.

Зокрема соціалізм, як „засіб скасування примусу людини“ та засіб до „прогресу й справедливості“, ренесансисти,

*) Взнявши на себе труд з'ясування природи додаткової вартості, ми вважали потрібним до в нас сипнитися на аналізі її французьким філософом-економістом Жоржем Валюа.

Представою до цього рішення було не тільки оригінальне трактування автором самої теми, але й бажання ознайомити українського читача з невиданим ще українською мовою твором. До автора можна ставитися по різному, але оригінальне, глибоке і правдиве трактування автором нашої теми викликають велике зацікавлення й увагу. — С. Н.

В передмові до „Філософії авторитету“ (між іншим, премійованою Французькою Академією) автор сам зазначає, що формування свого світогляду він завдячує багатьом згаданим раніш авторам, а найбільше Оґюстові Конту, Полеві Бурже, Рене Кентонові і Сорселеві.

виходячи з притаманного людині, часто сильнішого, ніж її розум і воля, інстинкту, (йти по лінії найменшого спротиву, найменшої затрати енергії), трактують його як утопію. Вони твердять, що коли б ця утопія прийшла до здійснення, це було б страшним регресом, який загрожував би людині поверненням її до тваринного стану, з відповідною тваринною боротьбою за існування і тваринною „справедливістю“. Бо праця не буде приємністю ніколи. Навпаки, вона все більше і більше стає стражданням, шораз більше віддаляється від того, що є тваринним задоволенням, і не завжди полегшує справу навіть свідомість її користі. Отже, якби примус припинився, робітники продовжували б білде деякий час працювати тому, що були б потягнуті до цього довгою трудовою звичкою інстинкту, але праця скоро занепадала б. Вони скасували б усі обов'язки, в яких вони не добачають користі, або ускладнюють життя, і в такий спосіб скінчили б скасуванням усієї цивілізації. А після цього не залишилося б нічого більше, як розпочинати історію знову, — або вмерти. Отже виходить, що „соціалізм, який намагається знищити всякий примус, є поверненням до тварини“^{*)}. Соціалісти кажуть: „Розум і знання ведуть нас до прогресу“. Але для запровадження винаходів розуму і знання, завжди потрібні енергія і зусилля, а це саме і головне, на що звичайні люди не погоджуються добровільно.“ Ж. Валюа далі зазначає, що само знання здебільшого не послуговує людині для її поведінки. „Людина не робить зусилля над собою інакше, як тільки з страху перед іншою людиною або перед Богом. П'яниця і розпусник знають, що вони йдуть до своєї згуби, коли вони продовжують перебувати в своїх пороках, але вони, наперекір своїй свідомості, продовжують перебувати в них аж до смерті.“ Наводячи далі аргументацію пролетарів-соціалістів, автор продовжує: „Вони кажуть ще: »машини виконують роботу для нас«. Але спочатку треба зробити машини, а коли вони будуть готові, треба їм дати призначення і керувати ними. І це буде знову зусилля. Правда, це буде лише зусилля уваги і розуму, але все ж буде тяжким зусиллям. Вони кажуть ще: »Соціалізм повинен бути тому,

*) В цих висловлюваннях належало б вбачати певного роду пророцтво. Соціалістичний досвід совєтської федеративної республіки у всій Росії, зокрема в 1921 р., був поверненням до тварини найбільш показовим. Всім відомо, що в голодуючих районах спостерігалось людодство. В цім поверненні до огрів і огресів комуністи обвинувачували виняткову посуху 1951 року, але хто був відповідальним за дезорганізацію транспорту, хто зробив майже неможливою допомогу голодним районам, хто був відповідальним за зменшення засівної площі, хто перешкодив установленню хлібних резервів? Совєти, соціалізм. Після цього жахливого досвіду дозволено сказати, що поширення соціалізму буде для Європи катастрофою, рівнозначною великим навалам дикунів. — Ж. В. 1921 р.

що він є справедливість». Це означає, що ви не бажаєте більших зусиль. Ви не кажете: »Він повинен бути тому, що ми того хочемо«, що означало б ще зусилля, але: »Ми вимагаємо справедливості«. Від кого ви вимагаєте, безумці? Після того, як ви повалили Бога, над вами більш нема нікого, хто її вам дав би. Ви вірите лише в закони природи. За законом природи той, хто має силу боротися за життя, живе, а той, хто її не має, повинен умерти. І те, що ви називаєте справедливістю, той стан, якого ви собі бажаєте під цим словом, стан, коли ви зможете насолоджуватися в повному спокої і безпеці від самих себе іззовні, не роблячи зусиль і боротьби проти інших, це — абсолютний спокій, це — смерть. Ось чому претенсійна робота вашого »прогресу і життя« — цей соціалізм є воістину найгіршою роботою смерті і регресу".

Було б помилково все ж уважати, що це протверезішня й відродження на Заході, як реакція проти соціалістичних течій, було в той же час однією ідеалізацією і виправданням усього існуючого. Ренесансисти відмічають також і негативні моменти капіталістичної системи, вважаючи, що саме ці окремі зловживання почасти й були причиною шукання ліпшого й народження ідей соціалізму. Але вони ці випадки експлуатації чи невміння господарювати не вважали невід'ємною властивістю капіталістичної системи, на що вільно чи не вільно пішов Маркс, припускаючи цим самим великий гріх проти дійсності. Засуджуючи такі випадки й таких господарів, ренесансисти вважали, що навіть сама ідея соціалізму зродилася почасти наслідком нездібності та ліноців самих господарів. Тому вони устами Ж. Валюа й зазначали, що хоч „соціалізм — теоретичний абсурд, все ж він є ознакою часу". На їхній погляд, вона свідчить про те, що господарі переступили межу утилізації і вдалися до експлуатації, себто, що вони не завжди давали пролетарям ту частину, що є компенсацією за втрату їх „тваринного дозвілля" та захоочування їх до праці. Або — що господарі не досить винахідливі у вишукуванні праці і не є більш здатні підтримувати дисципліну. Або — що виснажені господарі не вірять більше в самих себе, не спроможні більше викликати довір'я робітників і не досить сильні, щоб повести їх до зусилля. З другого боку, — що приділена робітникам частина недостатня, щоб прив'язати їх до режиму. Або — що легковажно зловживали силами робітників і що вони воліють краще вільне отваринення, ніж примусове отваринення такої цивілізації, що дає їм більше страждань, ніж радості.

Вказуючи на можливі причини шукання кращого й зродження ворожих капіталістичній ідеї, Ж. Валюа не вказав ще й на ряд інших недоліків сучасної йому капіталістичної си-

стеми. До останніх можна б було зарахувати особливо дразливе паризатарне, печесне, сискулятивне пабування капіталів і використання їх не на зріст цивілізації, а на підкупи та інші корупції. Але й ці негативні явища не є органічними властивостями економічної системи й залежать більше від соціального і політичного укладу життя.

*

*

*

Розкриваючи демагогічну природу марксівської теорії, що обіцяє при меншій витраті енергії ліпші умови існування, Ж. Валюа застерігає від демагогів, бо як він каже: „це — фальшивий шеф із фальшивим лицем борня“. Бо коли правдивий шеф веде людей до зусилля, збуджує їхню енергію, примушує їх дати більше того, що вони дали б, якби були залишені на самих себе, демагог веде їх до зменшення зусиль. Демагог — людина слаба, яка має багато амбіцій, яка хоче влади і її вигод і зовсім не має потрібних ні генія, ні сили для того, щоб завоювати і втримати її. Це людина, яка не має ніякої сили протиставити себе людям як організатор праці і яка все ж хоче бути на їх чолі. І оскільки він не спроможний збудити їх до зусилля, до роботи, він закликає їх до лівинства, до відпочинку. Так утворюється цей сорт шефа, каже Ж. В. Він організатор Найбільшого Відпочинку. Бо для того, щоб поставити себе на чолі людей, він повинен обіцяти їм вигоди, а які вигоди може обіцяти демагог (ні фінансист, ні шеф індустрії, ні торговець, ні землевласник) тим, що йдуть його слухати в прилюдних місцях.

„Я вам обіцяю меншу втому“, каже демагог. І це єдина річ, що може зробити їм приємність, викликати їх оплески. Так стає він Людиною, що веде до Меншої Втоми. „Як це ти зробиш?“ питають тоді робітники. Горе йому, якщо він відповідає: „Я дам вам засоби захищатися, треба, щоб ви зробили зусилля використати їх, бо ваш гріюмф залежатиме від вашого зусилля“. „Ворог народу, закричали б робітники, чи хочеш ти, щоб ми спричинили собі ще більшу втому, щоб досягти меншої? І коли це залежить від нас, то яка в тобі потреба?“ Зрозуміло, він відповідає лише: „Іменуйте мене вашим законодавцем, я задекретую вашим іменем, що ви повинні менше працювати.“ Нічого іншого. Бо ж їх вимога — не вимога енергії, а інертності. Але він не може спинитися на цьому. Коли він уже обіцяв менше роботи, себто більше дозвілля, треба, щоб він обіцяв ще більше вигод. Бо робітники захочуть використати своє дозвілля для більших сатисфакцій, більших приємностей, а для цього їм треба більше грошей. „Як зробиш це ти, демагогу, щоб дати їм більше грошей із зменшенням роботи?“

„МИ зробимо революцію“, кричить демагог робітникам. „ВИ робітники є творці соціальних скарбів, а весь прибуток вашої роботи йде в кишені тих, що вас експлуатують: це прибуток, який я хочу вам віддати, декретуючи, щоб ви були власниками землі і засобів виробництва. Ви мене поміняйте адміністратором ваших багатств, я буду вам рівня, я не буду заробляти більше, ніж ви; весь прибуток буде поділений порівну між нами. Це я дам вам більше грошей із зменшенням роботи“. Ось де демагог — найнебезпечніша людина і ворог цивілізації. Коли він зробить революцію, він стане людиною Найбільшої Сатисфакції, Найменшої Втоми. Це не він командуватиме людьми, це вони командуватимуть ним*). Чи ж не казав він, що парід — це справжній суверен? Він буде законодавцем, але ні в якому разі не той, що запроваджує закони-бажання, а той, що лише реєструє небажання. Бо ніколи йому не скажуть: „Дай нам закони, які нас примусять працювати“, а лише: „Менше втоми по закону“. Що тоді зробиш ти, амбітний і бездарний демагогу, щоб постійно давати менше втоми і більше прибутку?“

Наведені рядки особливо цінні, бо так яскраво підтверджуються життям. Мимохіть пригадуються революційні часи в Україні, коли здеклясована і нездібна до творчої праці інтелігенція стала на чолі соціалістичного руху. Тож вона оперувала демагогічними гаслами, а голова Центральної Ради М. Грушевський, замість вести за собою революційну юрбу, сам поплився за нею до повної економічної розрухи...

Поверхове й неправдиве твердження марксистів, що тільки робітники є творцями додаткових вартостей, що лише вони є творцями соціальних скарбів, ренесансисти ґрунтовно заперечують, розглядаючи це питання в аспекті ще його походження на початку цивілізації. Особливо глибоке своїм змістом пояснення взаємовідношень робітника і господаря і походження додаткової вартості подає автор цитованої праці — Ж. Валюа, якого батьки й він сам були робітниками. Бо так глибоко знати цю справу міг тільки той, хто знав її не лише з прочитаних книжок, а з безпосередньої праці, маючи до того відповідну обдарованість до аналізу. Він каже:

„Коли дух робітника не був зіпсований демагогами і коли вони думали і говорили, керуючись голосом інстинкту (що краще, ніж думати і говорити за ідеями ХІХ ст.), вони казали про чоловіка, що побудував фабрику і покликав їх до роботи: „Це громадська людина, це добродій: він нам дає роботу, він примушує нас працювати і робить нас заможніши-

*) Так воно в Росії й почалось, але скоро тут демагоги вкористали військову силу, стали узурпаторами й примусили працювати як рабів. С. Н.

ми". Так ще говорять і тепер люди на провінції, що живуть ближче до природи і зберігають ще почуття реальності.

Робітники міст і всі ті, що були зіпсовані соціалістичною демагогією, кажуть сьогодні: „Ми — дійсні творці соціальних скарбів, бо це ми їх продукуємо. Господарі тримають нас грубою силою і нас експлуатують. Вони грабують продукцію нашої праці: — ми експлуатовані“.

„Слухайте, »пролстари«; я один із ваших, що говорить до вас. Мій батько і моя мати були пролетарями, а я ще між вами. Ми не експлуатовані, ми лише використовувані, себто — наша сила скермовується іншими в напрямку більшої продукції. Для нас знаходять форми застосування нашої енергії і всіх наших здібностей, нас стимулюють і скеровують наші зусилля. Я вам уже сказав: людина не робить зусилля інакше, як тільки з примусу когось іншого. Ось чому ми й масмо господарів. Ми — не винахідники робіт, ось чому наші господарі примушують нас виконувати обов'язки, що вони самі винаходять. І ці якості, яких ми не маємо, а вони мають, і є те, що їм оплачується тим прибутком, який ваші демагоди назвали вашою „попадвартістю“, і що насправді є додатковою вартістю, доданою господарями, до нашої трудової енергії. Це є різниця між тим, що ми випродукували б, якби ми були »вільні« в природі, де земля належить усім... Що б ми випродукували, коли б ми були вільні на вільній землі? Нічого більше від того, що було б конче потрібним для вашого щоденного існування. Це і є (і воно існує з часів, коли ми перестали бути вільними тваринами) базою платні робітників. От чому існує »твердий закон« заробітної платні, що заважає їй піднятися вище від того, що є кінцевим у житті в той час, коли ми живемо. І втрата нашої свободи компенсується частиною того, що вони нам дають з їх прибутку, нашою співучастю в загальному поширенні цивілізації і надією, що ми матимемо більшу частину (господарчу частину) в надбаннях цієї цивілізації — чи безпосередньо самі, чи через наших нащадків. Бо нема ні раси рабів, ні раси панів. Той, хто має вдачу командування та організаційний геній, може стати господарем. Нема чого боротися проти привілеїв »касти«, бо немає інших привілеїв, як тільки ті, що Бог нам дає в лоні нашої матері, а саме, привілеї енергії і таланту. Подивіться, чим були ці королі нафти, сталі, кам'яного вугілля. П'ятдесят років тому це були маленькі невільники Шотляндії або Ірляндії“.

Не можна заперечувати, що в діяльності ділової людини і в її збагаченні іводі грає ролю також сприятливий збіг обставин. Можливо, що і згадавим королям продукції в деякій мірі допомогло „щастя“. Але, поперше, це джерело здобутку

однаково стосується всіх, і робітника і підприємця. Подруге, без хисту, а головне без енергії, без зусилля лише загубиш і те, що вже знайшов. У кращому випадку, як той „лішнвий і лукавий раб“, закопаєш його в землю, не давши ніякого приросту... На пропозицію одного підприємця (а таких бувають тисячі), даю ним своєму робітникові, працювати в характері спілняка, останній підповів: „Нащо мені, щоб голова боліла? Краще віддам свої 8 годин і буду певним, що матиму »своїх« 200 марок, замість непевних 300“... Очевидно, що з такого робітника ніякого короля не вийде... Зате напевно буде добрим претендентом на додаткову вартість...

З'ясовуючи походження додаткової вартості і говорячи про те, чому саме її повинен мати господар, автор додає:

„Люди слабодухі й хитрі, ви кажете про господаря: »Якщо він є ідея, то нехай задовольняється з цієї честі і з цієї радості. Чи ж потрібно, що коли хтось є ідея і розум, щоб він пересичувався скарбами?« Але, поперше, він не є лише ідея, але також енергія і рішучість бути такою істотою, що знаходила б засоби до існування громади, піклуватися про неї і відповідати за неї. Ніхто для нього не жус страви. Треба, щоб він її підготовлював кожного ранку, про неї думав кожної хвилини свого життя, а це йому заважає користати з приємностей. Він ніколи як слід не спочиває, бо він не може ніколи звільнитися від турботи, яку спричиняє йому його керування, і від страху втратити все, що він здобув у своїх комбінаціях.

Навпаки, ви, отримувачі заробітної платні, кожного ранку знаходите справу цілком підготовленою, і вам залишається тільки її виконати в сенсі, як вам указано. А коли ви скіпчили ваш робочий день, і повертаєтесь додому, ви не переймаєтесь більше нічим і думаєте тільки про задоволення ваших бажань. Йому ви можете віддатися цілком, бо вас не гнітить відповідальність за підприємство. Ви знаєте добре, що за вас хтось дбає про це. Чи ж немає між вами і господарем ще якоїсь різниці, крім „ідеї“? Чи роля господаря є тільки радість? Чи може бути нагородою за це тільки честь? Між ним і вами є різниця в зусиллі. Бо господар — це той, хто здатен до найбільшого постійного зусилля. І його зусилля, як також і те, до якого він спонукає вас, не є радістю. Як і кожне зусилля, воно є втома і страждання. Що є компенсацією вашого зусилля? Ваша платня. Хотіли б ви, щоб компенсацією більшого зусилля господаря була лише честь, так би мовити, одне ваше спасибі, без ніякої матеріальної вигоди? Але це ж ви самі зформулювали принцип: »Всякий труд заслуговує на оплату, — для слави не працюють«. Лише труд господарів, по-вашому, не повинен бути винагороджений?

Люди слабодухі й хитрі, ви маєте короткий зір. Задля малої сатисфакції в сучасному ви жертвуєте всім у майбутньому. »Дайте нам частину господаря«, кричите ви. Але коли б скасувати частину господаря, хто ж був би господарем, хто захотів би взяти па себе даром турботи, відповідальність і зусилля, які становлять обов'язок кермування? Хто б погодився позбавити себе всяких приємностей, щоб шукати вигідних комбінацій тоді, коли ви милуєтеся з заходу сонця? Хто взявся б закликати вас до діла, доглядати за вашою роботою і таким чином стягати на себе незадоволення, яке вам спричинила б утома? Хто хотів би нести весь цей тягар, якби він не міг витягти з своєї діяльності якоїсь більшої користі, ніж ваша? Але, коли б навіть знайшлася серед вас людина, яка хотіла б цей тягар узяти просто для слави, щоб привернути погляди на себе, який інтерес вона мала б постійно домагатися, як краще зробити, — так би мовити, рости самому і вас примушувати рости? Господар у наших умовах підштовхується самими вами, бо він знає, що ви заздрите його долі, і він боїться, якби один із вас, ставши таким сильним, як і він, не став би па його місце. Це його спонукує краще робити, витягати з себе всі свої ресурси, ставати сильнішим, парешті, бути найліпшим провідником, який дає сукупній діяльності найбільший здобуток. Що станеться з ним, якщо він не буде мати більше прибутку? Він не буде більше почувати ні вашої заздрости, ні загрози і дозволить ослабнути своїй енергії. Таким чином, не зростаючи більше, заіпаде сам, а разом з ним і ви." Далі Валюа застерігає, що найбільше треба боятися людини, яка б раптом стала не зацікавленою, яка зпаде в самій діяльності всю рекомендацію свого зусилля і залишить порівну всім усі матеріальні здобутки. Бо найбільші матеріальні здобутки прийшли б найменшим зусиллям. І який резон робити навіть найменше зусилля, якщо бажання можна задовольнити також і без зусилля?

Так стали б люди кволими і навіть вичерпалось би у них джерело енергії. Їх власне майбутнє було б поставлене в катастрофальне становище. Коли б незацікавлена людина вмерла, вони не змогли б більше виділити того, хто спромігся б замінити її, тому що їх енергія вичерпалась би не лише в декількох особах, а в усій расі. Прийшов би час, коли не було б більше господаря. »Це і є те, чого ми хочемо«, сказали б збунтовані раби. »Ні Бога, ні господаря!« „Брати, каже Ж. Валюа, я вам показав, що господар є потрібний, доконечний, коли ми хочемо залишитися в цивілізації, коли ми не хочемо повернути до тварини. Я вам показую тепер, що частина господаря є конечною для того, щоб він існував. Вирішуйте самі, але пам'ятайте, що ви носите у вашому

хребті майбутніх господарів. Хочете ви зростати, чи занепадати? Якщо ви хочете зростати, перестаньте домагатися частини господаря, що б там завжди була примана для енергії людини і щоб люди, змагаючися за неї, ставали більш діяльними, бо вигода для людей є те, що світло і повітря для дерев у лісі. Людина що дерево, яке росте, щоб мати більше світла і повітря, а далі має ще більшу потребу світла і повітря, тому що росте..." Жорж Валюа подає далі філософське виправдання потреби додаткової вартості, як одного з найголовніших факторів прогресу й цивілізації. Відповідаючи на питання, для чого служить ця додаткова вартість у самій системі господарства, він пояснює:

"Все має один напрямок і прямує до однієї мети". І все подивугідно пов'язується в природі, навіть і в тій надприроді, що зветься людською громадою; тут — для пайбільшого добра Роду.

»Безладдя, капіталістична анархія«, кажуть наші модерні теократи, адоратори справедливості, педагоги-демагоги і всі ті з бауди раціоналістів, ті виїняткові амбітники, що хотіли б бути не менше, як регуляторами всіх людських сил. Бо вони мають дуже слабкий зір, щоб відкрити всі напрямки нашої діяльності і ту мету, що призначас нам самий порядок природи; а не бачачи цього порядку, вони кричать, що його немає.

»Для чого служить частина господаря?« — питають вони, розводячи руками. »Вона служить лише для надмірних інстинктів господаря, щоб одягати з ображаючим люксом свою дружину і продовжувати несправедливість та одіозний привілей своєї зверхності через своїх дітей«.

Але подумайте спочатку про те, ви, інші, люди природи, (бо самі ви називаєте себе такими, бо говорите лише про натуральні філософії та про порядок у природі), що цей сьогоднішній порядок і є порядок природний, бо щоб ми не робили, ми є лише речі природи. І ви говорите велику глупоту, коли ви примушуєте ваших світських докторів проклямувати, що людина через знання підкоряє природу своїм намірам. Людина зовсім не є над природою, якої вона, в аспекті світотворення, є лише продукт, природа сама підкоряє її своїм власним намірам.

І подумайте тепер, що в порядкуві, який природа встановила, є расія, яка зникає у вашій расії. Людина для природи є лише засіб. (Це є правдоподібним до того, що висловлюють віруючі, кажучи, що вони живуть на землі на те, щоб служити Богові). Перестаньте ж повторювати з вашим дідом із Кенігсбергу*), що вона є мета в собі. І оскільки люди-

*) Е. Кант. — С. Н.

на є лише засіб, чи ж може її акція бути метою? Чи будемо вірити, що наша природна організація, утворюючи частину господаря, не мала іншої рації, як тільки пересичувати господаря багатствами?

Чи, може, повіримо, що господар сам із себе може утворити мету для всіх сил природи, які нами рухають?"

Далі Ж. Валюа каже, що господар — така сама людина, як і робітник, і коли робітники для нього — засоби, то він являє собою засіб для чогось, що є над нами, бо ми всі лише засоби, а не мета. Господар є також лише засіб для Роду.

Розкриваючи глибше природу додаткової вартости, автор показує, чим вона стає в руках господаря і як вона утворює з нього акумулятора енергії і засіб збільшення ресурсів людства.

„Що робить господар із своєю часткою? Він бере щодня з неї певну суму для самого себе, для свого персонального життя. І коли ця сума перевищує те, що є потрібним для утримання його життя і навіть розкоші, все ж вона не може перевищати його спроможности споживання. І якщо він дозволяє собі витратити її кожного дня, він примушений все ж капіталізувати її. Себто, замість спожити в речах, які тривають лише момент: при трапезах і святкуваннях, він витрачає на речі, які можуть існувати в часі стільки ж або й більше, як і він сам: в меблях, будинках або, якщо він є людина шляхетна, то в різних інституціях, школах, шпиталях і т. д., яким він дає своє ім'я*“.

Але ще важливіше полягає в тому, що, не будучи спроможним цілковито витратити свою частину на цю покищо персональну капіталізацію її, він зобов'язаний створити з неї резерви, призначенням яких є саме те, що утворює з них ліпший засіб поширення цивілізації. Що ж то є за резерви, Ж. Валюа пояснює так: „Господар примушує своїх робітників випродукувати десять тисяч тонн сталі. Він і його робітники спожили в сировині і витратили для свого існування продукти, що вони обміняли на вартість семи тисяч тонн. Три тисячі тонн решти є тепер у комерційних коморах, і він одержав їх вартість грошима. Оце і є ті резерви. Це є ошадність зреалізованої енергії, що він вклав у справу. І він має право на неї всю.“

Що робить господар з цими резервами грошей? „Він не ховає їх, каже Ж. Валюа, як індійські раджі, в льохах свого дому. Він добре знає, що гроші не родять малят, що іммобілізована

*) Надзвичайно яскравий приклад цього роду являє собою діяльність Форда (500 мільйонів доларів на добродійні цілі) [Die Neue Zeitung; 18. 6. 1952 ч. 141], а також Рокфеллера і Баті. — С. Н.

енергія є імпродукційна“ і що тільки використання грошей може збільшувати багатство.

І, якщо він ще молодий і якщо він може витратити більше сил, ніж йому потрібно для поточних справ, він береться за нові. Він береться, наприклад, засновувати індустрію в країнах, де робітників багато, але не вистачає їх використання через недовстачу провідників чи виробничого знаряддя. Він принесе туди свої резерви, які він може зужити на купівлю засобів виробництва і завдяки яким він ще в період заснування може дати робітникам заробітню платню. В такий спосіб він може перетворити у вартість людську енергію в тих країнах, де до нього її утилізація була незадовільна або де її зовсім не було. „Таким чином він виправдує тоді ім'я, що йому дають: »добродій країни«. „Він дав мені роботу, він збагачує мое життя“, каже тоді людина природи з її почуттям реальности. І це вона має рацію, а не демагог, який їй каже: „Він хоче тебе експлуатувати, жити з твого м'яса та твоєї крові“. Якщо ж він не має достатньої сили, а має ще бажання збільшувати продукцію своєї капіталізації, він довіряє свої резерви іншим, молодшим і сміливішим, які можуть використати власну енергію і перетворити у вартість невикористані ще ресурси якоїсь країни і сили її населення. В цьому випадкові він також є засобом до збільшення і розширення цивілізації“.

Коли ж нарешті він уже ступив на схил свого життя, коли він уже схиляє голову, щоб слухати пісню миру і спочинку, коли він боїться втратити резерви своїх грошей, бо не має вже сили потім їх повернути, він дбає лише про те, щоб їх схоронити. Він шукає тоді діла, що має менше ризику. Тоді він довіряє свої резерви державі для підприємств, допомагаючи діяльності тих, що йдуть ного в активній роботі замінити. „Таким способом він є консерватор цивілізації“, каже Ж. Валюа.

Отже він, як видно вище, не є той, що »пересичується багатствами«, але той, що кермує багатствами, які він зобов'язав робітників випродувати; багатствами, які без нього не існували б. Він є капіталізатор, акумулятор енергії громади — і він є адміністратор, розпорядник або консерватор цієї запровадженої ним в резерву енергії, щоб допомогти потім повним активним людям. Заощаджуючи для себе, він заощаджує для інших, для тих, що прийдуть після нього. „Це завдяки йому — каже Ж. Валюа — зусилля рас не витрачаються марно, і кожна генерація може використати свою енергію засобами заощадженої акції, попередньої генерації. Це він збільшує засоби для наступної генерації, завдяки йому збільшуються ресурси людини. Акумулятор енергії, адміністратор ресурсів — лише так потрібно називати капіталіста“.

Кращим адміністратором, твердить Ж. Валюа, є той, що його визначила сама природа. Бо вірним знаком його здібності є те, що він зміг створити багатства, а мірою його здібності є розмір створеного багатства. Він адмініструє тільки тому, що є здібний, і наглядає тільки тоді, коли він є здібний наглядати. Його ранг в ієрархії натуральних адміністраторів є чітко визначена його власною силою і власними здібностями. „Як колись терени фєвдального сеньйора вимірювались його мужністю і його якістю кермування, так і тепер участь у кермуванні капіталіста обмежується його талантом винахідника роботи, використача енергії й організатора людей“. Виходить, що господар, кермуючи тим, що йому належить, кермує в найкращих інтересах громади тим, що буде на користь цій громаді. Виходить також, що він є засіб для Роду, засіб, завдяки якому у формі частини господаря — додаткової вартості заощаджується енергія для поширення й росту цивілізації.

Тут автор підкреслює високу і навіть месіяністичну роль капіталіста в цивілізації людства. Для нашого покоління з пелюшок вихованого в глибокому презирстві і відразі до „капіталістів-експлуататорів“, ці окреслення настільки несподівані, що можуть викликати спонтанну реакцію. До того ж, мовляв, наш славетний соціолог — В. Липинський теж підкреслював свою негачію до неособмеженого свавілля спиритних гешефтмаєрів-капіталістів. Але не слід впадати в помилку. За тим же В. Липинським, треба розрізняти капіталіста і „капіталіста“. Капіталіста чи то промисловця того типу, що в особистім керуванні своїм підприємством і в творчості технічній та організаційній знаходить всю радість свого життя, все виправдання свого існування — і капіталіста-обрізувача купонів від авоїмних акцій. Продуцента необхідних для життя матеріальних цінностей, що безпосередньо бореться з природою, — і біржового грача. Капіталіста, що щасливо успадкував капітал від якогось родича і використовує його на спекуляції та політиканство, — і капіталіста, що набув його творчою працею і розумною ошадністю. Очевидно, так розрізняє капіталістів і Ж. Валюа. І коли він підносить капіталіста на таку височину, то це стосується власне капіталіста-продуцента.

Довівши, що додаткова вартість підприємця є основою його діяльності та основою прогресу і цивілізації, автор далі показує, що сталося б, якби творці уявного соціалізму насправді дотрималися своїх обіцянок робітникам і віддали їм „повну продукцію їх праці“. В цьому випадкові вони логічно й послідовно призвели б до цілковитої руїни держави.

»Справедливість у розподілі« — кричать вони в прилюдних місцях. »Дай кожному повну продукцію його праці. Треба, щоб пролетар нарешті міг спожити те, що він продукує,

щоб нарешті він міг розвиватись, вільно розгортати всю могутність своєї індивідуальності!»

І вони йдуть у процесії до статуї розуму і його мучеників, ідуть з прапорами, на яких вони написали: „Нарід також має право на красу життя“.

Це правда, що парід є жадний на цю красу. Він любить міцні вина, товсте, соковите м'ясо, гарних, одягнених в розкішне вбрання жінок і цікаві видовища. „На протязі усіх заненадів вічний парід зберігає культ дійсної пластичної краси: в Римі, як і в Парижі — це видовище борця з короткою шиєю і низьким лобом, що викликає їх гучні привітальні крики. І на прикладі цієї грубої сили очікується розвинути „могутність своєї індивідуальності...“

Що було б, коли б парід, насправді дійсний суверен, задекретував за гаслом демагогів, що всі продукти праці всі „соціальні скарби“ мають бути поділені між людьми порівну? Ж. Валюа відповідає: „Подумайте добре над цим, ви, інші, пияхетні уми і жалісливі душі, які уболівасте над нуждепністю народу, щоб ваша любов і ваша жалість зміцнилися від ваших міркувань. От що було б при соціалістичному розподілі:

Всі люди захотіли б мати пасолоду з розкошів, що їх сьогодні мають лише деякі упривілейовані, всі люди мали б можливість задовольняти це бажання пасолоди, бо вся понадвартість праці, надпродукція кожного дня, тобто різниця між тим, що ми споживаємо і що ми випродуковусмо, була б порівну поділена між усіма і кожний міг розпорядитися своєю частиною на свій смак. »На свій смак«! Подумайте над цим. »Коротко і ясно«, сказав би парід, »ми є на землі, щоб бути щасливими. Заживемо ж на всі заставки!«. І ось так він спожив би свою частину надпродукції: в добрих винах, в добродому соковитому м'ясі, з гарно одягненими, вродливими жінками, в цікавих видовищах. Себто в речах скороминущих. Бо він хотів би жити так, як живе сьогодні „буржуй“. І він не мав би ніякої рації не жити так, як живе цей буржуй.

І ось так наступила б руїна держави. Це ясно вже з аритметики. В нашому капіталістичному світі на сто тисяч людей набереться ледве тисяча, що більш-менш можуть задовольнити власне кожній людині бажання пасолоди життям. Тисяча, що користує з розкоші, з западто скороминущих речей, споживе ледве десяту частину надпродукції, бо її персональна спроможність споживання не може перевищити цей ліміт. При соціалістичному ж режимі сто тисяч, крім, може, десятка божевільних і такої ж кількості добродійних людей, могли б задовольнити свої апетити до пряминостей і розтратили б на їжу і в святкуваннях дев'ять десятих надпродукції, а в передбаченні майбутнього зарезервували б, може, не

більше одної десятої. Це був би справді добрий, як проголошують варіанти з демократії, кінець капіталістичного режиму. Бо не була б більше можлива капіталізація, себто акумуляція енергії, бо пайбільша частина енергії, вміщеної в діло, замість бути капіталізованою в побудові фабрик, залізниць, морських портів і суден, була б перетворена в речі безпосереднього вжитку, для насолоди. Остання її частина, можливо, була б заощаджена, але не було б эле заощадження, достатне лише, може, для підтримки старечого існування. А, може, парід не створив би навіть і цього заощадження кажучи: »Для нашої старости ми маємо невеличку потребу. Ми підемо до будинку державної опіки, бо держава повинна забезпечити нам нашу старість...“ І Ж. Валюа приходить до висновку, що так наступила б неминуча руїна всієї громади, бо нічого не залишилось би, щоб оплатити попереднім генераціям в рентах аванси, що вони зробили соціялістичному світові, нічого не залишилось би для відновлення засобів продукції, нічого для нових підприємств, які оплачуються лише після довголітніх зусиль, нічого для авансування діяльності нових генерацій, що мали б оплачувати життя старців у притулках.

Це було б банкрутство відносно минулого і майбутнього, фатальний розпад соціяльного організму. Тоді виникла б знову потреба сильних людей, щоб установаити лад у цьому хаосі.

Так соціялістичний розподіл, виконавши свою руїницьку роботу, знищив би не тільки організацію живої енергії, він знищив би також резерви попередніх поколінь, і все прийшлося б починати спочатку.

III

Так думали і до таких висновків, всупереч теорії марксизму, приходили тверезіші люди на Заході. Можливо, під їх впливом через марксістсько-соціалістичний туман почали пізніше пробиватися поодинокі промені правдивого розуміння соціальних питань і на Сході. Поміняючи пророблену тут менш яскраву критику теорії Маркса, спиняємо увагу на переоцінці цієї теорії фактичним станом речей — самим життям. В 1913 р. в Росії вийшла, як уже було згадано, книжка інженера-технолога Трохимова, під дуже сміливою і непопулярною на ті часи назвою: „Проти капіталу Маркса“. На жаль, книжка не пішла до широкого вжитку, бо правдоподібно була знищена політичними прибічниками Маркса, і скоро стала великою бібліографічною рідкістю. Але і без того, як уже було зазначено, затуманення марксизмом було тоді настільки велике, що трудно було розраховувати на об'єктивне сприйняття книги, на відповідний їй речевому змістові, великий вплив. А книжка за поданим у ній фактичним матеріалом була вняткові ваги. Маючи великий особистий досвід двадцятирічної практичної праці на закордонних і уральських заводах, автор зібрав надзвичайно цінний матеріал щодо вартостевих складників і їх порівняльної питомої ваги в результативній вартості продукції. Оперуючи не теоретичними схемами, а практичними структурами, з глибоким знанням процесів творення і обміну вартостей, відбитих у численних таблицях аналізу баянсів різних заводів у різні часи і при різних обставинах, автор з переконливими числами в руках довів повну безпідставність теорії додаткової вартости К. Маркса та її аморальність. Як глибокий знавець справи, він довів навіть нове незнайомство Маркса із справою, про яку він написав таку велику працю. Інж. Трохимів, як і французькі ренесансисти, довів також, що претенсії Маркса на додаткову вартість, як „створену робітниками“, не мають ніяких підстав і вона не може бути мірою експлуатації робітників. З наведених автором таблиць баянсів видно, наприклад, що при більшій додатковій вартості якогось заводу, себто при більшій ніби експлуата-

ції, часто мали місце порівняно підвищена платня і краді побутові умови робітників. Навпаки, коли завод мав утрати, себто коли додаткова вартість була від'ємною величиною (логічно за Марксом робітників треба було б уважати тепер експлуататорами, хоч вони й певинні були в тому, що господар не зумів належно повести справу), робітники були гірше забезпечені. Але, якщо не рахувати тогочасної полеміки між ссерами і еседеками, яка носила більше пристрасно-партійницький, а не науковий характер, поза цією критикою інж. Трохимова на Сході майже нічого більше, на жаль, не сталося. З'явившись, як комета, і скоро щезнувши з горизонту, ця книга не залишила помітного сліду. Так зване „передове“, „активне“ суспільство з професіоналів — революціонерів, здеклясованої інтелігенції і взагалі ласої на чуже добро юрби залишилося вірним теорії Маркса до її логічного кінця.

IV

Докопана французькими репессансистами філософська аналіза додаткової вартости і зв'язаної з нею марксівської деморалізації, а також комерційна аналіза її з числами в руках, зроблена інж. Трохимовим, є цілком вистарчальними. Хибність Марксової теорії уважній і об'єктивній людині очевидні хоч би з такого елементарного прикладу: використовуючи робітників, одержує N продукцію, яку продає за „ B ”. За врахуванням витрат на сировину, робочу силу та інше, (зазначимо їх через „ A ”) та віднятті їх, масмо прибуток $B - A = C$, що і є, як зазначено раніше, додаткова вартість. Але N далі приходить до думки використати рушійну силу близького гірського потоку. Потребуючи в останньому випадкові менше робітників, а передбачаючи в перспективі більший прибуток (назвемо його через C^1), він для більшого забезпечення безпереможности вигіднішої справи підвищує трохи заробітну платню робітникам. Тому щоб $C^1 > C$, за Марксом виходить, що в останньому випадкові хоч і робітники отримують більшу платню, все ж вони експлуатуються більше, що є очевидний абсурд. Чому Маркс не брав за вихідний пункт подібного випадку — певідомо. Міркування і висновки його, якщо він був „чесний з собою”, могли з'явитися лише наслідком незнання капіталістичного виробництва в його складнішому процесі. Його міркування, якщо він був щирий, могли з'явитися наслідком спостережень лише пайгірших зразків діяльності паразитів і павуків його оточення, що здобували свою вигоду лише крутіїствами, корупцією, здирствами та ошукуванням своїх жертв — спостережень явищ карних, які є, були і завжди будуть при всякій системі господарства, якщо суспільство не спроможне буде з ними енергійно боротися або зовсім не викине їх спричинників із своєї держави.

Чи міг прийти К. Маркс до таких висновків, спостерігаючи, наприклад, високогуманну і високотворчу діяльність Фордів? Чи кликав би він грабувати награвоване, коли ці справді творці цивілізації на самі добродійні цілі жертвують п'ятсот

мільйонів доларів? Лише в середовищі, де не приймається основний закон соціального співжиття — заповідь Христа про любов до ближнього, міг чернати Маркс свою отруйну скопомічну ерудицію і прийти до таких облудних висновків, наказуючи їх далі як папацею проти капіталістичної системи.

Та хоч як очевидні помилки марксистів, все ж деяких людей, навіть з вищою освітою (це кажучи вже про сектантів-фанатиків) збиває з глузду міркування, що „без робітників немає ніякої продукції“, тому, мовляв, вся продукція повинна належати робітникам, а в зв'язку з цим збиває з глузду і сама формула $B - A = C$, де A без належної аналізи помилково сиріймається — якщо не цілком, то в значній мірі — як лише заробітна платня. Тому саме, що при схематичнім поставленні питань легко помилитися відносно дійсної залежності C і A , краще дотриматися методу: від аналізу до синтезу, а для того потрібно розчленувати A на його складники і привести до такого вигляду, де залежності ці стають вищими. А щоб іще більше допомогти з'ясуванню цього питання, враховуючи справді всі діючі фактори і не припускаючи уявних, доцільніше розглядати його не лише на теоретичному і надуманому, а на цілком конкретному прикладі з життя, і саме на такому:

Не задовольняючись працею в державних установах, один молодий інженер шукав роботи, яку він міг би провадити на свій власний ризик і на свою користь. Саме тоді (1916 — 1917) Київська Дума проголошує закриті торги на збудування в заплаві Дніпра великої залізничної станції „Київ — Гавань“. Подаючи технічні умови, вона пропонує претендентам подати свої ціни на роботи. Роботи великі й дорогі, особливо пов'язані з зсміяним насипом під станцію. Земляні резерви Дума дає з своєї ділянки, шось за два-три кілометри. Молодому підприємцеві трудно конкурувати з відомими контрагентами Меєровичем і Мелуном, але тим більше його завзяття. Немало часу витрачає він і вдень і вночі на вивчення ситуації й підрахунки, поки остаточно не зміцнюється в нього ідея комбінованої роботи — одноразово для Думи і сусіднього заводу. Зв'язавшись з адміністрацією заводу (цегельні) Зайцева, він складає відповідну умову, згідно з якою останній з великою охотою платить від себе за „вскривку“ і потрібне йому видалення ґрунту.

Цей варіант дав перш за все значне скорочення віддаєності транспорту, оплату роботи не лише за насипання, а також і вибирання ґрунту і ширші можливості механізації. В свою чергу це дало підприємцеві можливість заявити Думі далеко нижчі ціни, ніж його конкуренти. Тому роботи було передано йому. Дума дозволила перейти трамвайну лінію по Кирилів-

ській вул. робочою колійкою, по якій потім з гори бігали самокатом вагонетки. Треба тут же додати, що вигідніше було б перейти трамвайну лінію естокадою або підвісною дорогою, а найліпше було б подавати ґрунт гідравлічним способом — „памивом“; але у повака, видно, бракувало ще досвіду, сміливості і коптів. Та все ж і при такому способі робіт вигода була майже вдвічі більша, ніж була б у контрагентів, якби робота була здана їм і виконана відповідно до заявлених цін. І цього було досягнуто, не зважаючи на те, що з метою більшого забезпечення праці робочою силою, при передбачених вигодах, дано робітникам платню більшу, ніж була встановлена на тодішньому ринкові праці. Отже в цьому випадкові персональної ініціативи і енергії підприємця:

1. Мала більшу вигоду Дума, бо платила за роботу менше.
2. Мав більшу вигоду підприсмець, з якої він міг створити капітал для дальшого поширення своєї діяльності.
3. Мали більшу вигоду робітники, бо більше одержували.

Всі ці грошові вигоди є відносні, бо являли собою переміщення матеріяльних вартостей від одних членів суспільства до других. Але головне є те, що вигода для всього суспільства й цивілізації була абсолютна. Вона полягала в значному заощадженні (за рахунок використання сили тяжіння і зменшення шкідливих спротивів) людської енергії для осягнення поставленої собі суспільством мети. Але при чому ж тут робітники, робота яких у цьому випадкові була легшою і простішою, як і в більшості випадків більш досконалої організації праці і взагалі організаційної творчості підприємця? Чому ця створена таким способом додаткова вартість, повинна належати пролетарям? Адже зменшення витрат на цю роботу, себто звільнення деякої кількості робочих рук, сприяло прикладенню сили звільнених на вироблення більшої кількості, скажімо, споживчої продукції для тих самих робітників, від чого ця продукція стала б дешевшою (бо її випродуковано більше) і тим зміцнювала б реальний заробіток тих же робітників. Чи не було б, до речі, логічнішим при збільшенні додаткової вартості (яка, як правило, досягається здебільшого винахідливим підприємцем за рахунок зменшення витрат людської енергії на здобуття корисної для людей продукції) твердити, що вигода підприємця є вигодою також і робітників. Чи не в цьому економічна підстава клясової консолідації, до якої кличе славетний український соціолог В. Липинський, як до основи творчої форми суспільства в протилежність до руйнуючої марксової концепції „суперечности клясових інтересів“, про які кричать марксисти? І чи не є очевидним, що накопичення у підприємця-продуцента з тієї ж додаткової вартості капіталу дає можливість йому в наступному випадкові

вложити більше в механізацію, наприклад, у наведеному нами епізоді — на побудову спеціальної помпової станції й водогону для гідравлічного способу робіт, що, підвищуючи якість самої продукції, разом з тим помітно зменшило б витрати людської енергії, ще більше сприяло б зростові цивілізації, звільняючи кошти для поширення корисних суспільству установ, у тому числі освітньо-учбових для тих самих робітників?

Та всі ці міркування мало цікавлять марксистів. Гірше — бо як твердить у згаданій вже книжці інж. Трохимів, вони, не знаючи практично справи і оперуючи лише схемами, на такі міркування просто неспроможні.

Отже повертаємося до схеми і проаналізуємо її.

Подаючи схематичні формули зразка $B - A = C$, Маркс і марксистичні охоче говорять про складові частини членів їх, дуже „математично“ до задурення, вводять прірву альгебричних знаків, але, на жаль, не те або не все, що потрібно. Тому, подаючи далі формули, ми вважаємо konieczним детальніше спинитися на аналізі і поясненні їх.

Власне, кінцевим нашим завданням є, по змозі теж математично, показати, від чого залежить додаткова вартість C . Себто, чи дійсно від робітників і тому — чи мають робітники якісь підстави вважати її, як наказує їм Маркс, своєю?

Як уже було зазначено раніш, марксистичні, спираючися на схематичну формулу $B - A = C$, твердять, що не будь A , куди входить заробітна платня, не було б і C . Коли їм відповідають, що при $A = 0$, C не лише є, а дорівнює B , ($B - 0 = C$), тоді вони вже кидають математику і починають говорити про саму природу A , примітивно утотожуючи його чомусь з самою платнею робітника. На їх погляд виходить, що при $A = 0$, себто, коли, мовляв, немає пролетаріату, то немає і продукції, немає і мінової вартості її, отже і $B = 0$. Помилковість цього твердження очевидна з елементарного прикладу одноособової ремісничої продукції, коли немає пролетаріату, а все ж існує і продукція і продажна (мінова) вартість її B .

Очевидно, тут витрати складаються з вартості сировини і праці самого підприємця. Або ж нарешті твердження, про яке вже говорилось: на підставі того, що чим менше A , тим більше C (і то вірно), твердять про залежний від цього ступінь експлуатації, не додаючи, що загальна сума заробітної платі, яка входить в A , може зменшуватися за рахунок раціоналізації, при одночасовому збільшенні індивідуальної платні робітників. Себто, що C росте із зменшенням A , при одночасовому піднесенні заробітної платні, як і показано щойно на конкретному випадковій роботі. А втім вертаємося до формули і спробуємо надати їй конкретнішого вигляду.

Для простоти з'ясування прийемо, що завжди дуже складні витрати на продукцію праці складаються лише з чотирьох елементів: k , l , m , n , де k — вся заробітна платня робітників за певний період, яка сама складеться з p робочих годин, по q за годину; себто $k = pq$; l вартість сировини, устаткування, амортизація і т. д.; m організаційні витрати, які фактично складаються в свою чергу з дуже великого числа складників: s , t , u (де, очевидно, повинні бути врахованими не лише час, затрачений підприємцем на попередні розшуки, всі ночі і дні за наднормовою шкалою, як звичайному робітникові, а й особлива оплата вартості його організаційних концепцій, за окремою шкалою творчості. Бож ніхто, навіть марксист, не заперечує високої оплати вартісних образів маляра, видатних співців, музик, іншемпієв і навіть, як дуже влучно зауважив Чехов, шансонеток...). І нарешті n — вартість ризику, показаного найменше у витратах на забезпечення. Себто, $A = k + l + m + n$, і тоді $B - A = C \dots$ (1)

буде мати вигляд $C = B - (k + l + m + n)$, а при $k = pq$,
 $C = B - (pq + l + m + n)$. (2)

Коли ліва частина рівняння, а саме величина C , залежить від правої або, як кажуть математики, є функцією перемінної величини правої частини рівняння, розгляньмо, що тут є перемінним.

B є обмінна вартість продукції. Всім відомі випадки падіння й підняття цін в залежності від цілого ряду причин не лише економічного, а й психологічного характеру. Їх часто трудно передбачити. Вона залежить від попиту, а попит — від реклами, від конкуренції, від збільшення імпорту, від відсуття і т. д., і т. д. Отже B є величина суто перемінна.

p — потрібна кількість робочих годин для роботи робітників залежить від прийнятого способу роботи, механізації, автоматизації, використання природної енергії і т. д; це є величина суто перемінна і залежить лише від підприємця.

l — устаткування з амортизацією є перемінна в широкіх межах та залежить від ужитого підприємцем способу робіт.

m — організаційні витрати, що залежать від характеру роботи, уміння і досвіду підприємця і часто від непередбачених причин, є величиною перемінною.

n — ризик. Ризик у підприємця завжди є і повинен бути йому оплачений. Бо, якщо він має витрати, ніхто йому їх не повертає. Коли він вводить нові засоби праці або її організації, він ризикує, бо всяка найпростіша, але реальна праця залежить від великої кількості факторів, які годі всі передбачити. Відмовити підприємцеві в премії за ризик, очевидно,

є менше підстав, ніж, скажімо, відняти у пролетаря 100 000, які той виграв у „toto“. В той час, як останній ризикує лише 50 пф., капіталіст часто ризикує всім своїм майном і добробутом родини. Позитивна ж роль ризику підприємця для суспільства і виправданість премії за нього полягає в тому, що всякий ризик підприємця фактично є поставленням на його власні кошти експериментом. Незалежно від того, чи цей експеримент приніс йому вигоду чи втрати, чи навіть повний „крах“, суспільство використовує його як потрібний для зросту цивілізації досвід. Щождо природи цієї величини, то вже сама назва її про це свідчить. Оскільки вона також залежить від цілого ряду причин, включаючи сюди і *force majeure*, вона є величина перемінна.

q — розцінка погодинної праці робітника. Забезпечується в сучасному капіталістичному світі трудовим законодавством, колективними договорами, робітничими упіями, фізично — страйками. Обмежується певним мінімумом, потрібним для підтримки існування робітника „твердим законом заробітної платні“.

Коли, наслідком якихось особливих обставин, ціни на речі матеріального і духового спожитку робітника піднімаються, на це зразу в капіталістичному світі реагують вільні робітники і домагаються підвищення їх платні. Навпаки, якщо ціни падають, що значить, що росте купівельна спроможність валюти, як правило, падає й ціна на продукцію, яку виробляє даний підприємець. Себто зменшується його „В“. Якщо це лише скороминуща кон'юнктура, підприємець деякий час може ще держатись, але при затяжній кризі він примушений буде або зовсім замкнути підприємство (вичерпавши себе в винахідливістві), або знизити зарплату. От тут саме ортодоксальний марксист уже радіє, „бачачи“, як капіталіст пригвічує і експлуатує робітника, і вже святкує перемогу правдивості своєї теорії. Але даремно. Кожній об'єктивно думаючій людині ясно, що й при коливанні чи зміні числа, яким у даний момент визначається заробітна платня робітників, реальна величина її залишається або незмінною, або разом з технічним поступом і вдосконаленням засобів виробництва та зростом культурних потреб робітника поступово і повільно підвищується, зберігаючи в цей спосіб постійне співвідношення. Порівнюючи її з усіма попередніми величинами, що можуть змінятися в найширших межах, вона одна є лише величиною постійною. Цей висновок не можуть заперечити й міркування з приводу різної заробітної платні в різних капіталістичних державах, де вільно живуть і працюють робітники. Властиво міркування різного стандарту життя, який знову ж таки обумовлюється різними духовими і матеріальними вимо-

гами робітників і часто загальною економічною кон'юктурою в державі. Однак потрібно застереттися, що в житті окремих народів бувають виключні моменти, коли вся нація повинна нести жертви і не лише зниженою зарплатою робітників, а всім своїм життям. Зрозуміло, що ці випадки є лише випадки, а не властивості капіталістичної системи.

Повертаємось тепер до формули знову. В попередньому вигляді формули (2) значення „С” показано сумарно, при всіх витрачених на працю годинах — „р”. Очевидно, що значення С, віднесене до одної години праці, буде в р раз менше,

Розділимо обидві частини попереднього рівняння на „р”,

$$\text{тоді будемо мати: } \frac{C}{p} = \frac{B - (pq + l + m + n)}{p} \text{ або}$$

$$\frac{C}{p} = \frac{B}{p} - q - \frac{l}{p} - \frac{m}{p} - \frac{n}{p}$$

Згрупувавши в правій частині рівняння перемінні величини, а саме $\frac{B}{p}, \frac{l}{p}, \frac{m}{p}, \frac{n}{p}$ або інакше $\frac{B - (l + m + n)}{p}$, то-

$$\text{ді можемо записати } \frac{C}{p} = \frac{B - (l + m + n)}{p} - q$$

Оскільки перший член правої частини рівняння показує собою якусь змінну величину, а саме величину обмінної вартості без сумарної величини змінних затрат, позначимо його, як загально прийнято, через „х”, а залежне від нього $\frac{C}{p}$ через „у”; тоді можна записати, що додаткова вартість, віднесена до одної години праці всіх робітників (а значить і вся до всіх годин) має такий загальний вигляд: $y = x - q$ (4)*

Ця формула є ніщо інше, як типова формула функціональної залежності в курсах математики, де „у” залежить лише від „х”, себто є його функцією, „х” є незалежне перемінне, а „q” постійний член: встановлена на певний період погодинна платня робітників.

Формула (4) показує, що при цій встановленій платні q додаткова вартість „С” міняється незалежно

* Не трудно додати, що функціонально-пропорційна залежність є лінійною функцією, яку графічно можна показати прямою під кутом 45°, що робить на осі ОУ відтінок рівний >q<, на якій кожному значенню >x< відповідає певне значення >y<. Отже проводячи таким способом аналізу витрат для різних підприємств, можна вивести відповідні їм формули й графіки, але це вже виходить за межі поставленої в цій праці мети.

від платні (себто і від робітників, яких вона тут символізує) в найширших межах і, консеквентно, аж ніяк не є мірою експлуатації робітників, від яких не залежить. Це видно не тільки з того, що величина „q”, як числовий вираз зарплати на певному рівні потреб робітника залишається величиною постійною (constanta), а також із практики промисловости, коли при однаковій зарплаті „q”, на однакових виробництвах досягаються різні здобутки й додаткова вартість.

Ми тут навмисне привели нашу формулу до типового виду функціональної залежності, яку наводять на початках вищої математики, щоб показати, яка формально спритна, а в суті облудна с марксівська інтерпретація: „Чим менше „A”, тим більше „C”. Бо залежну змінну або інакше функцію „y” (себто $\frac{C}{p}$, отже і „C”) ніхто з дійсних математиків не буде розглядати функціонально залежною від „q”, а лише від „x”.

На те саме в цивілізованих державах вказує і практика життя. Хіба не завдяки в першу чергу енергії і організаторським здібностям творців-підприємців, а не фізичним робітникам, Америка зобов'язана зростом своїх здобутків, своїми колосальними матеріальними надбаннями, інвестиціями, своєю найвищою в світі технікою, що все разом творить її високу цивілізацію.

І саме тут, а не деінде, волею підприємця механізація і диференціація процесів все більше витісняє фізичну силу робітника, все менше її потребує. Отже коли б навіть тим часом залишитися на марксівських позиціях розуміння додаткової вартости, як створюваної робітниками, то і при цій умові життя однаково приводить до заперечення. З дедалі більшим удосконаленням автоматизації і все меншій долі робітника у виробництві, вартість продукції, а з нею і додаткова вартість, очевидно, стас все більше здобутком одного винахідника-підприємця і прямує до свого ліміту: повної незалежності від робітника (див. статтю „Кібернетика”, журн. „Америка”, ч. 46, 1945 р.). А це саме знову показує, що в своїй генезі, за своєю природою, додаткова вартість не обумовлюється працею робітника, а відтак і не належить йому.

Вище ми розглядали походження додаткової вартости на прикладі зросту її в залежності від ліпшої, ніж звичайно, організації робіт. Але в той же час ми вказали, що вжитий тоді спосіб не був навіть ліпшим з усіх тоді відомих, не кажучи вже про майбутні, при все більшому прогресі організації праці і будівництва. Крім того, ми там зауважили, що напевне ліпшим був би спосіб гідравлічний, який в тих умо-

вах дав би ліпшу якість і більшу додаткову вартість. Спиви-мося тепер спеціально над питанням: хто ж винен у цьому невикористанні найліпшого способу і в тому недоборі най-більшої додаткової вартости: підприсмець чи робітняки? Га-даємо, що при такому постановленні питажня і марксисти погодяться, що винен був лише підприсмець і аж ніяк не робітняки, які дають лише свою фізичну силу і, як правило, не дбають про організацію і способи робіт. (Говоримо „як правило“, бо буває, що вони дуже і дуже дбають. Це буває у випадках так званої „акордної праці“, коли вони одержу-ють платню не за пророблений час, а за вироблення кілько-сти одиниць продукції. Але тоді вони вже самі є підприємця-ми, і зрозуміло, що і вся вигода від ужитого кожним з них способу робіт надходить у цілковите і безпосереднє їх роз-порядження, без будь-якої претенсії на нсі з боку їх шефа-підприсмця).

Отже з попереднього ясно, що надіння, а копсеквентно і зріст додаткової вартости залежить лише від підприємця, себто від того, хто в ній персонально зацікавлений. Та обставина, що поліпшення способу робіт іноді і при погодинній зарплаті завдячується технічному персоналові або робітникам, не мо-же бути істотним запереченням. Ліпший підприсмець сам про це дбає, і ліпшою організаційною здібністю його є захо-тити доброю винагородою техвіків і робітників до їх раціо-налізаторських винаходів. Коли ж підприсмець є невдячний, а сам до того не вміє добре організувати працю, то в сучасних капіталістичних умовах жорстокого конкуренційного змагання він скоро збанкрутує або ж буде економічно знищений страй-ком робітників.

В майбутніх же поліпшених умовах приватно-власницької системи господарства, напр., при клясократії, йому, як каже відомий український соціолог В. Липинський, робітники про-сто скажуть: „Нехай собі йде геть“. (В. Липинський, „Листи до братів хліборобів, ст. 43).

V

Таке с походження додаткової вартости в розглянутих випадках індустрії і будівництва. Досвід показує, що вона має таку саму природу і в третій галузі господарства — агрикультурі. Лише, на перший погляд, у цій ніби простішій, диспонуєчій меншою механізацією галузі, досвід, енергія та ініціатива підприємця не грають такої великої ролі, яку вони мають в індустрії. В дійсности ж, будучи залежною в далеко більшій мірі від факторів як локального, так і загально природного характеру, агрикультура потребує для свого успіху ще більше генія підприємця-господаря. Ні в одній галузі не доводиться помічати такої різкої різниці в рентабельності — і то на рядом діючих і з однаковими ґрунтами господарствах. Прикладів цього є безліч — як у світовім господарстві, так зокрема і в Україні¹⁾. Ще не всі із старших українців знищені — вони можуть пригадати, яка колосальна різниця спостерігалася між селянськими і „панськими“ чи взагалі між невпорядкованими і впорядкованими хліборобськими господарствами. І то часто при незрівняно більшій затраті селянином своєї фізичної сили на одиницю площі оброблюваної ним землі, ніж у „пана“. Загально відомі факти великої, виснажуючої праці селян і малої рентабельности на маленьких хліборобських підприємствах, де вони не були пролетарями, а такими ж господарями, як і „пани“. І справа зовсім не в тому, що вони мали менше землі і через те не могли запровадити раціональної сівозміни чи взагалі раціональної господарки. Бо й на однакових площію господарствах — як „панських“, так і селянських — рентабельність бувала різна. Здавалось би, якщо зріст додаткової вартости залежить від фізичної праці, себто від робітників, то рентабельність (а властиво — додаткова вартість) повинна була б бути більшою у селян, а не у господарів зразкових господарств: капіталістів-продуцентів. Отже і тут рішаючу ролю в зростанні до-

¹⁾ Карлівські господарства на Полтавщині, господарства на арендованій у гр. Толстих землі агр. Ф. Ференца і багато інших.

даткової вартости відограс не робоча сила, не більша експлуатація її, як твердять марксисти, а вміння організувати й раціонально використати природні умови і фізичну силу людей, себто потрібно знання справи і енергія продуцента. І коли ми раніше визнали за ліпшими підприємцями-продуцентами не лише авторські права на звання творців соціяльних скарбів, а також і велику їх ролю в зрості і поширенні цивілізації, то тут, у галузі агрикультури, творче значення їх набираще ще більшої ваги. Крашці підприємці, чи то „панн“, чи просто зразкові господарі, що за висловом В. Лининського „мають організаторсько-аристократичні здібности“ і до того „морально і соціяльно здорові“, (В. Л. „Листи“, ст. 76) тут ще більше можуть пишатися своєю місією культуртрегерів. Завдяки своїм здібностям тут вони осягають не лише більшої додаткової вартости, а ще впливають крашними зразками своєї праці на підвищення рентабельности сусідніх селянських господарств, на піднесення добробуту їх — і тим самим сприяють зростові і зміцненню держави. Отже, як таї, вони зовсім не заслуговують на сугестовану марксизмом до них злобу, який, не зважаючи на все страхіття вже зреалізованих на Сході його настанов, усе ще заслїплює декому очі^{*)}.

*) Ця тваринна злоба до панів як „експлуататорів“ особливо кидается у вічі серед українців. Великий успіх марксистської проповіді ненависти і злоби у нас можна пояснити сприятливішими умовами; тим, за словами В. Лининського, „політичним антагонізмом, що його витворила в Україні російська державна політика“, який настирливо пропагувався і проводився ще з початку XVII ст., а свого апогею досяг при Петрі I, а далі — при большевиках. Цим також можна пояснити, чому українська соціал-демократія є найбільш запоморочена марксизмом, найбільш інтернаціональна і при тому до такої міри, що в часи відродження своєї державности не хотіла ні своєї армії, ні панів... своєї Держави, договориючися про її повалення з большевиками.

Порівнюючи національне піднесення французів під час їх Великої революції 1789 р., що перетворилася тоді навіть в імперіялізм, і національне піднесення українців у 1917 р., що після 250 років національного гніту повинно було бути в багато разів більшим (фактично українською соціялістичною інтелігенцією було зведене на тотальну анархію, грабуники панських господарств і тим самим знищення вікових культурних надбань), мимоволі приходить думка: чи не є первопричною бездержавности нашого обдарованого сорокамільйонного народу саме ця, посяяна давно москалями і викохана марксизмом ненависть українських шизів до їх провідних верхів, наслідком якої є неспроможність сконсолідувати для осягнення тієї державности свої сили?

VI

Вище ми показали, що скопомічно-філософська аналіза ренесансистів, наукове дослідження балянсів інж. Трохимовим та даліші наші міркування доводять повну необґрунтованість чи, точніше сказавши, повну фальшивість обґрунтування марксистами їх теорії додаткової вартости, як такої і як одного з наріжних каменів марксівського соціалізму. Залишається хібащо спититися ще на перевіріці цієї теорії і вислідів її самим життям.

Ще недавно багато наївних прибічників соціалістичної ідеї щиро вірили в її спасенність, і багато їх цю „світлу віру” понесли з собою на той світ... Але ті, що залишилися тепер уже добре знають, що то є соціалізм.

Морем сліз і крови заплатило населення України за цей досвід. Сталось на ділі так, як думали про соціалізм обізнані з життям, мудріші, тверезіші люди, а не так, як його уявляла собі наївна „передова” інтелігенція і засліплені сектантською злобою та грубим матеріалізмом кабінетні схематикн-марксистн. Не будемо й не можемо довше спититися на описі цієї практики соціалізму, бо на це потрібні були б томн...

Вже в 1923 р., отже скоро після т. зв. жовтневої революції 1917 р., на Заході писалось про казкову землю Огрів і Огресів, де пенажерливі велетні поїдають малесньких дітей, — а що ж можна було б сказати про найстрашніші роки 1931 — 1933?

В що перетворились гуманні намагання Великої французької революції з її декларацією „прав людини і громадянина”, з її гаслами: „Свобода, рівність, братерство”? Констатуємо:

Свобода. Немає родини, в якій не бувби розстріляний або не згинув би на засланиі батько, син, брат, а то й разом усі. Мільйони ув'язнених у концтаборах і в'язницях караються не за дію, навіть не за сказане слово, лише за підозру, — а також для застрашення інших.

Рівність. З одного боку — виснажені, пригнічені, дійсно як співається в інтернаціоналі „гнані і голодні”, з другого —

партійні вельможі, завжди п'яні, ситі, постійні клієнти найкращих ресторанів і „закритих розпродів". На світі немає навіть кутка такої разючої первинності, як у цьому соціалістичному раю.

Братерство. Особливо відчулося воно під час голоду, коли для Москви забирали від голодуючих на Україні останні зернини, а умираючих з голоду дітей відганяли, як щенят, щоб (як соціалісти казали) „не поощрялось піщенство“.

Недоторканість житла. Ніхто не має хвилини спочинку чи спокою. Спокійно ніхто не спить. Кожної хвилини можна сподіватися „чорного ворона“ — закритого авта, в який без кінця пакують напівмертвих від страху жертв червоного терору. Це в містах. А на селах, в пошуках „ізілшків“, розвалено всі кращі хати, батьків заслапо або повбивано, дітей кинуто на смітники і в вертепи безпритульних.

Свобода совісти. Зруйновані церкви, осквернені престолы. Священиків заслапо й повбивано, церкви перероблено на стайні для худоби.

Таким показав себе соціалізм, як політично правова система. Не ліпше показав себе він і як економічна система удержавлення господарства країни та нової організації праці. Почалося і тут з демагогічних гасел: „старий світ зруйнуємо, новий побудуємо“ і т. д. І треба правду сказати, з першим завданням упорались марксисты не гірше від Герострата. „З димом і порохом“ пішли надбання національної культури. Знищені оази багатой хліборобської культури: мастки, будівлі, хутори. Не залишилося ні млинів — дуже цінних з огляду на використання дарової евергії вітру (особливо при мало розвинених шляхах), ні ставків, ще цінніших з огляду на їх гідрологічне значення в мікрокліматі маловодної України. Знищено підприємців, „кулаків“, більших господарів, середняків, усіх здібних до творчої праці продуцентів, а разом з ними — консеквентно — і джерело додаткової вартости, що було в них *). Щодо другого завдання: „новий побудуємо“ показалося, що будувати далеко тяжче, ніж кидати гасла та руйнувати. Ні заклянь: „догнать і перегнать“, ні пропаганда „лямпочки Ільча“, ні безліч інших соціалістичних агіток, як „електрифікація — це соціалізм“ і т. д., — нічого не помагало. Соціалістична цивілізація йшла дуже тяжко. Ще довгий час на верхоріччі Прип'яті світили „лучною“, бо не було ні свічок, ні „карасини“. Навіть на показному Дніпрогесі, що більше будувався закордонними капіталістами, ніж советами, робітники (свої, а не закордонні) жили в землянках, іро-

*) Перед другою світовою війною з усіх трестів СССР ліше трос було рентабельних.

нічно називаючи їх „Америкою“. *) Правда, за тридцять років, рядом з цеймовірно збіднілими і де-не-де новими показовими селами, а в містах — будинками, значно розвинуто промисловість, енергетику, водопостачання. Але все це, хоч і під різними назвами, майже самі військові об'єкти. Все спрямовано на воєнну мету. Ніякого підвищення стандарту життя населення, навпаки, лише все йде більше й більше його виснажування й поневолення. Було б помилково думати, що набуття більшовиками приросту промисловості та інших матеріяльних цінностей сталося наслідком нормального накопичення додаткової вартості. Коли сумарично взяти коштовність їх нової промисловості з усіма їх показовими установами, а з другого боку всі витрати разом із страотою тисячелітніх надбань попередніх поколінь, то ледве чи здобуток перевищить витрати. І то це ураховуючи моря крові і жертв... Отже те, що марксисті здобули — це лише заміна вартостей і то з допомогою рабського труду.

Як економічна система, советський соціалізм пайбільше наближається до економічної системи того оточення, де К. Маркс, очевидно, черпав свою полігично-економічну ерудицію. За цією системою в селян, зразу ж після жнив, примусово забирався весь урожай хліба, по 8 крб за 100 клг.; а потім цей хліб йому ж продавано по два карбованці за... 1 клг. Те ж саме в промисловості. Безпардонне рабовласницьке виснажування високими нормами, „ударніцеством“, „соревнованієм“. Завели таку організацію праці, таку печувану експлуатацію робітників, яка була можливою лише за певільничої системи або в абсолютно бездарних і безсовісних господарів, що своє невміння повести раціонально працю надолужують визиском робітників. Щоб запобігти пеминучому економічному крахові, який передбачали досвідчені люди, соціялістичні господарі вже на самих початках покинули всякий „лібералізм“, почали вживати колісь до революції одіозної їм тактики „квута і пряніка“ та „Тейлоровської потогиної системи“. Але цей етап вони скоро пройшли, і тепер він здається їм „дитячими іграшками“. Вони пішли на далеко ефективніші засоби. Вони проголошують „кампанії“: „мехавізації“, „раціоналізації“, „уплотнення рабочево дня“, „боротьби з прогулама“, „соревнованія і ударніцества“, „стахановское двіженіє“, „скорочення штатів“, „едіноначаліє“, „економію матеріялов“, „чістку советского апарата“, „мобілізацію внутренніх ресурсов“, „боротьбу за ошадність“ і т. д. і т. д., а для селян ще

*) Закордонні техніки й робітники жили і їл окремо. Трудно передати те почуття приниження й образи, яке відчували підсовєтські люди, бачачи, як закордонники їли всього вдосталь, тоді як вони, „господарі“, систематично голодували.

окремо — „зменшення присадибних часток“. А все це — лише різні форми завуальованого терору. Цій економічній гістерії немає кінця, як немає кінця жертвам садизму НКВД, виснаженню тяжкою працею, перманентним страху і недоїданням, поширенню туберкульозу та інших хворіб. Всі заходи провадяться з такою настирливістю, а також брутальністю, на яку ледве чи була здатна східна деспотія давніх часів. Здається марксисті покликали всі сили некла, щоб хоч трохи виправдати перед світом свою соціалістичну практику. Головний диктатор, жадаючи успіху, люто розправляється навіть з партійними вельможами, а вже про рядових працівників нема чого й говорити. Про таких лише зазначається (на зразок відомого з часів царизму: „патронов не жалеть“), що „людей хватіт“. Але, очевидно, творчого горіння, екстази або ідей, що їх зароджує стимул персонального інтересу, гвалтовно не здобудеш. Показники успіху кампаній насправді дуже незначні і майже завжди зфальшовані з допомогою місцевої адміністрації.

Все більше розуміючи значення персональної зацікавленості, як передумови енергії і зусилля звичайної людини, совети нарешті видали таблиці досить високих нагород за винахідництво та раціоналізацію. Але все таки успіху мало, бо немає певності й довіри ні до влади, ні до завтрашнього дня. Переважна ж більшість „взятого в шори“ населення все ще вірить у гуманізм Заходу, все ще сподівається від нього допомоги і визволення і лише цією надією живе.

Для з'ясування стандарту життя селян на окрему увагу заслуговує „кампанія“ для зменшення їх городів. Працюючи в колгоспах на великих ланах, селяни пересвідчилися, що вигода їх праці на цих ланах, навіть з великою механізацією останньої (трактори, комбайни тощо), далеко менша, ніж на своєму власному клаптику землі. Інтенсифікуючи свій город, вони все більше нехтували „трудодні“, так що в колгоспах і заводах все гостріше почала відчуватися недостача робітників, що й привело до декрету про зменшення городів. Отже скасування приватної власності і запровадження марксистами соціалізму привело лише до тотального ожобрачення всього населення. При чому за дореволюційних часів жебраки були далеко ситіші і вільніші, ніж сучасні рядові селяни і робітники. Кажемо „рядові“, бо для замилювання очей закордонним робітникам деякі показові робітники, техніки і колхозники одержують великі гонорари.

Дуже помиляються соціалісти Заходу, думаючи, що невдачі соціалізму на Сході сталися лише через невдалих там „культуртрегерів“. Треба визнати, що, разом із вищятковою енергією, большевики в багатьох випадках виявляють здоро-

вий глузд для досягнення позитивних наслідків запровадженої ними соціалістичної системи. Здаваючи, напр., в собі несправедливість до своїх політичних ворогів — старих „спеців“, вони (використовуючи їх знання й досвід) часто ставлять їх у кращі побутові умови, не скупують грошей на поширення й утримання різних дослідних інститутів, на запрошення чужоземних фахівців і кваліфікованих робітників. Не жалуючи коштів, більшовики вже на початку своїх „п'ятилєток“ широко використовували чужоземні фірми, часто влаштовували різні „командіровки“ і консультації, коротко — робили все, щоб „догнати і перегнати“. Але неуспїх, очевидно, криється в організаційній ваді самої соціалістичної системи: в позбавленні людини можливості жити за своїми індивідуальними нахилами і діяти відповідно до природного стимулу персонального інтересу. Постає в такі умови, людина перестає бути енергійною, ініціативною, творчою, відповідальною, стає маловидайною, інертною; в той же час сама соціалістична економіка вимагає величезних плянувальних, технічних, виробничих, рахункових, адміністраційних, директивних і контрольних апаратів, що лягають великим тягарем на виробництво, вже не згадуючи ще більших витрат на утримання цієї системи екаведівською і військовою силою.

Помиляються також і ті з західних соціалістів, які думають, що соціалістичні невдачі СРСР криються в некультурності і відсталості самих народів. Поперше, сам Маркс радив починати його серед менш культурних народів Росії і Китаю, подруге, як невільницька система, соціалізм і повинен прийматись і легше переноситись відсталими народами. Саме про це й свідчать факти поширення його в Росії, Монголії і Китаї.

Що справа неспїху не в некультурності і не у відсталості, досить яскраво свідчать наслідки часткової соціалізації в культурній Великобританії. Під цим поглядом показовою і авторитетною характеристикою англійської соціалістичної економіки є саме та, яку зробив відомий державний муж В. Черчил. Виступаючи в квітні 1950 р. з критикою бюджету лейбористського уряду, він обвинувачував лейбористів у соціалістичних витівках і через це в марнотратстві громадських коштів, „якого ще в історії Великобританії ніколи не було“. І далі твердив: „Бритійські робітники мусять тепер дванадцять годин працювати, щоб купити те, що в 1945 р. (за консервативного уряду) могли купити за дев'ятигодинний робочий день“ (Die Neue Zeitung від 25. 4. 50 р.).

Отже все викладене вище стверджує, що:

1. Соціалістична теорія додаткової вартості К. Маркса неправдива, висновки з неї шкідливі і з'явилася гона такою

наслідком недостатнього знайомства автора з процесами капіталістичного виробництва та характером діяльності підприємця-продуцента.

2. При нормально правовій формі громадських взаємин і відповідному політичному устрої в капіталістичному світі, створення додаткової вартості, як правило, залежить лише від енергії, ініціативи і здібности підприємця.

3. Створення додаткової вартості за рахунок експлуатації робітників можливе лише при невільничій праці у таких господарів, які в наслідок своєї неспроможности zorganizувати рентабельно працю виснажують робітників.

4. Основними творцями соціальних скарбів є підприємці-продуценти, і найкорисніші для суспільства є ті з них, що завдяки своїй найбільшій ініціативі, умінню та енергії здійснюють найбільше накопичення цих скарбів.

5. Група капіталістів-продуцентів не є замкненою кастою. Вона певинни поповнюється з робітничих і селянських низів, які, поступово відсуваючи менш здібних, утворюють нову аристократію, новий шерех творців соціальних скарбів.

6. Залишаючи в результаті своєї діяльности скарби, потрібні для зросту цивілізації, ці підприємці-продуценти повинні користуватися найбільшою повагою суспільства і бути зразком для патріотів.

7. Коли продуцент zorganizує працю з максимальною для себе вигодою, то це є також вигодою і для робітників. Отже це свідчить не про протиріччя класових інтересів, а про їх консолідацію.

8. Високий стандарт життя робітників, як правило, завдячує своєму появленню досконалій організації і високій механізації праці в наслідок більшої енергії, ініціативи і ризику (експерименту) підприємця.

9. Соціалізм, як економічна система, що виключає стимул персонального інтересу, а з ним і природну селекцію за здібностями у вільному змаганні за кращу організацію праці, може вести лише до експлуатації та зниження економічного стапу робітників і до занепаду цивілізації.

10. Заклик до соціалізму — це заклик до того, щоб робітники і їх діти назавжди залишалися наймитами-пролетарями і ніколи не були господарями-аристократами; це — заклик до рівняння не на вищий, а на нижчий тип, а це, за Сорелем, неминує веде до упадку й дегенерації.

11. Не знищення капіталізму, що є природним розвитком економічних відношень, а лише усунення антигромадських викривлень його, що більше залежить від недосконалого со-

ціяльно-політичного устрою, ніж від економічної системи.
12. В інтересах робітників, як і всієї нації, повинна бути не соціалістична, а стала, традиційна влада, що діяла б в інтересах не партії, а нації, і своєю незмінністю забезпечувала б той сталий порядок, ту певність завтрашнього дня, що є доконечна для зросту продукційних сил країни і цивілізації.

— * * —

Зауважені помилки:

стор.	надруковано:	має бути:
6 20 ряд. знизу	революційної	революційної
7 15 і 16 ряд. згори	захи-щає	захи-щають
11 30 ряд.	смерти„.	смерти“.
11 ост. цифри знизу	1921 р.	1923 р.
16 13 ряд. згори	те' чожу	те, чому
	Трохимів	Трофімов

